

16. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI ŞAİRİ EYYÛBÎ'NİN MENÂKIB-I SULTAN SÜLEYMAN ADLI ESERİNDE GEÇEN DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

Zülfikar GÜLBEDEN

Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

zlfkrglbdn63@gmail.com

ÖZ

Türk edebiyatında deyimler ve atasözleri mühim bir yer teşkil etmekte olup şairler de kaleme aldığı eserlerinde halkın kullandığı dil malzemeleri olan deyimler ve atasözlerine yer vermiştir. Divan edebiyatının 16. yüzyıl edebî şahsiyetlerinden olan şair Eyyûbî, geleneğe bağlı olarak kaleme aldığı Menâkıb-ı Sultan Süleyman adlı eserinde deyim ve atasözlerine sıkça yer vermiştir. Bu bağlamda çalışmamızda kısa bir girişten sonra Eyyûbî'nin hayatından bahsedilmiş, Menâkıb-ı Sultan Süleyman adlı eserde geçen deyim ve atasözlerinin tespit edilip açıklanması ve bilim dünyasına sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Menâkıb-ı Sultan Süleyman, Eyyûbî, deyimler, atasözleri

IDIOMS AND PROVERBS IN 16th CENTURY DIVAN LITERATURE POET EYYUBI'S MENÂKIB-I SULTAN SULEYMAN

ABSTRACT

Idioms and proverbs constitute an important place in Turkish literature and idioms and proverbs have been used in different periods of Turkish literature. In his works, poets included idioms and proverbs, which are the language materials used by the people. Poet Eyyubi, one of the 16th century literary figures of Divan literature, frequently mentioned idioms and proverbs in his work Menâkıb-ı Sultan Süleyman, which he wrote according to tradition. In this article, after a short introduction, the life of Ayybî is mentioned and the aim of this article is to determine the present writings and proverbs of Menâkıb-ı Sultan Süleyman and to introduce and explain the scientific world.

Keywords: Menâkıb-ı Sultan Süleyman, Eyyûbî, idioms, proverbs.

Geliş (Received) : 24.07.2019

Kabul (Accepted) : 30.12.2019

Yayın (Published) : 31.12.2019

GİRİŞ

Klâsik Türk edebiyatı son döneme kadar halktan kopuk, halkın değerlerinden istifade etmeyen ve havasa hitap eden bir edebiyat olarak bilinmekteydi. Fakat bu alanda yapılan inceleme ve araştırmalar ilerledikçe bu durumun hiç de öyle olmadığı ve Klâsik Türk edebiyatın halkın sosyal hayatını yansıttığı görülmüştür. Bunun yanında divan şairleri, halk arasında yaygın olarak kullanılan deyimler ve atasözlerinden yararlanmışlardır. Bu bağlamda 16. yüzyıl Klâsik Türk edebiyatı şairlerinden Eyyûbî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman adlı eserinde halkın kullanmış olduğu çok sayıda deyimlere ve atasözlerine yer vermiştir.

Klâsik Türk edebiyatında, bazı şairler fazla ünlenmemiş veya çok az tanınmıştır. Şair Eyyûbî de az tanınan şairlerimizdendir. Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman'ında az olsa da atasözleri bulunmakta deyimler ise hayli yekûn teşkil etmektedir.

Eyyûbî'nin Hayatı

16.yüzyıl klâsik Türk edebiyatı'nın şairlerinden olan Eyyûbî, Kanuni Sultan Süleyman devri'nde yaşamıştır. Zâtî, Hayalî, Bâkî, Taşlıcalı Yahya gibi şairlerle aynı yüzyılda bulunmuştur. Eyyûbî'nin hayatı, tam adı, doğum ve ölüm tarihleri, yakın çevresi ve eğitimi hakkında kaynaklarda yeterli derece malumat bulanmamaktadır. Tarih kitaplarında ve edebiyat kaynaklarında Eyyûbî ile alakalı geçen bilgiler ise, genelde birbirini tekrar eder niteliktedir.

Bursalı Mehmet Tahir'in, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Eyyûbî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır: “Sultan Süleyman Devri tarih-şinas şu'arasından olup Eyüplüdür. Görülebilen üç eserinde ismini tasrih etmiyor, yalnız Eyyûbî ile iktifa ediyor” (Bursalı, 1975: 48.), şeklinde Eyyûbî ile alakalı kısa bir bilgi verilmektedir. Bursalı Mehmed Tâhir'in dediklerinden anlaşılacağı üzere Eyyûbî'nin şairlik yönünün olduğu kadar bir tarihçi vechesi de olduğu anlaşılmaktadır (Akkuş, 1991: 5).

Şair Eyyûbî hakkında bilgi veren Franz Babinger de diğer araştırmacıların açıklamalarının ötesine gidememiştir: “Bu yazarın hayatı hakkında hemen hiçbir şey rivayet edilmemiştir; hatta gerçek adı da bilinmemektedir. Her halde İstanbul'un Eyyüb mahallesindedir; bunun için de Eyyûbî denilmiştir. I. Süleymân zamanında yaşamış olan bu zat bu hükûmdarın icraatını ancak bazı parçaları ele geçen bir manzume terennüm etmiştir (Babinger, 1992: 72).

Eyyûbî'nin Eserleri:

Şehnâme Tercümesi ve Hatemnâme

Bazı kaynaklarda Eyyûbî'nin Şehnâme tercümesi ve Hatemnâme adlı eserleri olduğu belirtilir. Tus'lu Firdevsî'nin meşhur Şehnâme'sini nesir olarak terceme etmiş ve mukaddimesinde manzûm olarak terceme eden Şerîf-i Âmedî'den bahs ederek Sultan Gavri'nin her beytinin tercemesine bin dinar verdiğini nakletmiştir. Şerîf-i Âmedî'nin Şehnâme Tercemesi'nin ikinci cildi Fatihte Millet Kütüphanesinde ve tamamı ise başka bir kütüphanede mevcuttur. Bir de matbu' Ebu Ali Sinâ Hikâyesi'nin kenarında "Hatemnâme" isminde bir eser daha vardır ki bu eserin basılışı sırasında bazı kısımları çıkarılmıştır (atılmıştır). Müterciminin ismi belli olmayan üç büyük cilt üzere tertîb edilmiş mensûr "Şehnâme" tercemesinin Eyyûbî'nin olması muhtemeldir (Bursalı, 1975: 48). Firdevsî'nin Şahnâme'sini de Türkçeye tercüme etmiştir (Babinger, 1992: 72).

Menâkıb-ı Sultan Süleyman

Şair Eyyûbî tarafından kalem alınan eser Süleymaniye Kütüphanesinde Esad Efendi kitapları arasında 2422 numarada bulunmaktadır. 70 varaktan oluşmakta ve 1495 beyitten müteşekkildir. Eserin tek nüshası mevcut olup harekesiz nesih ile yazılmıştır. Eser Mehmet Akkuş tarafından günümüz harflerine aktarılmış ve aynı zamanda beyitlerin açıklamaları yapılarak yayımlanmıştır (Akkuş, 1991). Bu makalede gösterilen örnek beyitler de yine Akkuş'un yapmış olduğu çalışmadan alınmıştır.

Eser menâkıb türünde yazılmıştır. Menâkıb, menkabe'nin çoğul şekli olup Arapça bir kelimedir. Menkıbeler, din büyükleri, kahramanlar, tarihî şahsiyetler gibi kimselerin üstün yaşayışlarıyla ilgili fıkralar, hikâyeler anlamında gelmektedir. Eserde ise, Kanuni Sultan Süleyman'ın yapmış olduğu fetihlerden ve İstanbul'da inşa ettiği su kemeri yapımından bahsedilmiştir.

Hz. Süleyman'ın hayatını anlatan Süleyman-nâmelerin dışında ayrıca Kanunî devrinde de birçok Süleyman-nâme yazılmıştır. Süleyman-nâme, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı boyunca gerçekleşen vakıaları anlatan manzum veya mensur olarak kaleme alınan eserlere verilen isimdir. Şemsî Ahmed, Nev'î, Hâletî, Hadidî ve Eyyûbî başlıca Süleyman-nâme yazmış şairlerdir. Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Padişâh-nâme) adlı eserde; 64 Mesnevi,1 Kaside,1 Terci-bend bulunmaktadır.

Tarihî ve edebî değerinin yanında dil öğeleri bakımından da özel bir ilgi gerektiren bu eserde tespit edilen atasözleri ve deyimler şunlardır:

Atasözleri

Durub-u emsal veya darb-ı mesel olarak da bilinen atasözleri, bir fikri, bir hakikati, bir kavramı, bir olay ya da olguyu ve bir hikmeti îcazlı bir şekilde ifade etme sanatıdır. Atasözleri, ecdadın hayatındaki gözlemleri ve tecrübeleri sonucunda doğan halk ürünleri olup sözlü gelenek yoluyla veya yazılı ürünler aracılığıyla günümüze kadar gelmiştir. Atasözleri, bir şahsın eseri olmayıp bütün bir milletin ortak bir maddi ve manevi değerlerinden meydana gelmiştir. Bu bağlamda atasözleri, milletin yaşam yapısını, kültürünü, inancını, düşüncesini ve duygusunu yansıtmaktadır (Aksoy, 1988: 132-140).

Ayrıca şu anda kullanılmaya devam edilen bazı atasözleri tarihi bir olaya, âdete veya geleneğe, dinî inanca dayanmaktadır. Bunun yanında deyimler ve atasözleri, milli varlıklar olup söyleyiş güzelliği, anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır. Atalarsözü, bir milletin değerlerine ayna görevi görmekte olup sonradan gelen nesil için rehberlik ve hocalık gibi vazifeler üstlenmektedir (Aksoy, 1988: 132-140).

Atasözleri, kalıplaşmış, kendine has biçimleri olan halkça benimsenmiş anonim ürünlerdir. Bununla birlikte atasözleri ve deyimler şekil itibariyle benzerlik arz etmekle birlikte kavram bakımından farklı olmaktadır. Atasözleri, kalıplaşmış ifadeler olup bunlarda değişiklik yapılmaz ama deyimlerde kavram değişikliği yapılabilir. Mesela: “Dost kara günde belli olur” atasözünü “dost siyah günde belli olur” şeklinde kullanımının olmadığı gibi. Deyimler için ise böyle bir şey söz konusu değildir.

Divan edebiyatında şairler söylenen söze güzellik katmak, sözün tesirini artırmak ve manayı kuvvetlendirmek için deyim ve atasözlerinden yararlanmıştır. Şair Eyyûbî de Menâkıb-ı Sultan Süleyman’da atasözlerinden ve deyimlerden hareketle az sözle çok şey anlatma yolunu tercih etmiştir. Bu vesileyle şiirin akıcı olmasını da sağlamıştır.

İşidilmiş bu söz ehl-i yakînden

Çıkarur datlu dil ilâni inden (M. 51/1135)

Yukarıdaki beyitte şair, hikmetli söz söyleyenlerden işitildiği gibi, tatlı dil (söz) yılanı deliğinden çıkarır şeklinde ifadeyle günümüzde de halk arasında kullanılan bir atasözüne şiirinde yer vermiştir. Beyitte geçen atasözü çok manayı tazammun etmekte olup yumuşak, tatlı, latif konuşmak karşındakine tesir etmekle birlikte, katı kalpli olanların dahi gönlünü yumuşatıp etkisinde bırakmaktadır manasında kullanılmıştır.

Dönicek gelmedi itdi ihânet

Çeker bed-asl olan aslına elbet (M. 23/519)

“Geri dönüp gelmeyerek ihanet etti. Elbette, aslı kötü olan, aslına çeker.” Yukarıdaki beytin içinde geçen atasözüne günümüzde mukabil gelen “armut dibine düşmüş” darb-ı meselidir. Beyitte geçen atasözünün manası: Bir insan nasıl olursa soyundan gelen de ona çeker veya benzer.

Şâhsız memleket harâb olur

Kuru çeşme su virmez insâna (Tb. 1/1369)

Suyu olmayan çeşmenin işe yaramadığı gibi, padişahsız memleket de harab olur diyen şair Eyyûbî, yukarıdaki beyitte iki atasözünü birlikte kullanmıştır.

Ki erde bir hüner yiter dimişler

Atalar sözde sükkerler yimişler (M. 44/955)

Nitekim atalarımız, “kişide bir hüner yeter” diyerek, sanki şeker gibi sözler söylemişler, diyen Eyyûbî, “kişide bir hüner yeter” atasözüyle insanın birden fazla işte usta olmasına gerek olmadığını, sadece bir işte maharetli olursa kâfi geleceğini vurgulamıştır.

Deyimler

Kadim lügatlerde mukabelesi “tâbir ve ıstılah” olan deyimler, en az iki kelimedenden oluşan ve gerçek anlamları dışında yeni bir anlam kazanıp kalıplaşan kısa ve özlü söz öbekleridir. Türk dilinin var olmasından bu yana deyimler, Türk edebiyatında yer almaya başlayan edebiyat ürünlerindedir. Deyim ve atasözlerinin ilk başlarda bir söyleyeni olmuştur. Fakat zamanla dilden dile geçtikçe kimin söylediği unutulup anonimleşmiştir. Deyimler de atasözü gibi bir milletin ortak üretimi olup maddi ve manevi değerleri yansıtan dil varlıklarıdır(Aksoy, 1988: 140-147).

Şairler ve yazarlar, deyim ve atasözlerini Türk edebiyatının neredeyse her döneminde kullanmış onlardan istifade edip anlatıma akıcılık ve çekicilik katmışlardır. Bu şekilde şiirlerindeki tesiri artırmakla birlikte duygu ve düşüncelerini de daha iyi ifade etmişlerdir.

Bazı deyim ve atalarsözü, fonetik ve morfolojik olarak farklı olsa da mana bakımından aynıdır. Mesela: “Armut dibine düşmüş” atasözü ile “anasının kızı” deyimini mana itibarıyla aynı şeyi ifade etmektedir. Ama ses ve şekil bakımından farklılık arz etmektedir.

Şunu da belirtmekte fayda vardır, deyimler kesin yargı bildirmezler ama atasözleri kesin yargı bildirmektedir. Ayrıca atalarsözünün gayesi insana, nasihat etmek, yol göstermek ve ders vermek için hakikatleri bildirmektir.

Klâsik Türk edebiyatında Necati Bey, Kafzâde Fâ’izî, Hâkim, Nedîm, Süheylî gibi, şairler kaleme aldıkları divanlarında atasözlerinden ve deyimlerden yararlanmışlardır. Bu sadece Eyyûbî’de olan bir özellik olmayıp diğer Klâsik Türk edebiyatı şairlerinde de olan bir hususiyettir. Eyyûbî, iktibas sanatı yoluyla deyimler ve atasözlerine eserinde yer vermiştir. Deyimler çoğunlukla Türkçe kelimelerden oluşmaktadır. Eserde yer alan başlıca deyimler şunlardır:

Temâşâ eylenüz kudretlerini

Kamu eşyâdaki hikmetlerini (M. 3/43)

Eyyûbî, Allah’ın kudretiyle yarattıklarını ve bütün varlıklardaki hikmetlerini temaşa et veya gözden geçir şeklinde bir açıklamayla yukarıdaki beyitte “gözden geçirmek” deyimini kullanmıştır. Gözden geçirmek deyimini geçmişte “temaşa eylemek” şeklinde kullanılmıştır.

Hevâyile kul oldım nefs-i düne

Çok isyânum olıbdur gûne gûne (M. 4/78)

Yukarıdaki beyitte şair, çeşitli istek ve heveslerle alçak nefse kul olduğunu ve günden güne ise isyanının arttığını söyleyerek “kul olmak” deyimine yer vermiştir.

“Nûn” hakkı için koma elden

“Kalem”-i lâ ilâhe illa’llâh (K. 1/112)

Nûn suresi hakkı için, kelime-i tevhid kalemini elden bırakma diyen Eyyûbî, beyitte “koma elden” deyimini kullanmıştır. Günümüzde “elden bırakma” şeklinde bazı ses ve şekil değişimiyle aktif olarak halk arasında söylenmektedir. Ama Anadolu’nun bazı ağızlarında

“koma elden” biçiminde de kullanılmaktadır. Ayrıca beyitte geçmekte olan “koma elden” veya “elden bırakma” olan deyim, devamlı yapılan bir işle meşgul olmak anlamına da gelmektedir.

Gel insâf eyle ey merd-i müselmân
İdenler Hak yolına câmı kurban (M. 6/162)

“Ey Müslüman! Gel insafli davran ve Hak yoluna canını feda et” şeklinde ifadeyle Eyyûbî, yukarıdaki beyitte, “canını kurban etmek” deyimini kullanmıştır. “Canını kurban etmek” günümüzde halk arasında “canını feda etmek” şeklinde de söylenmektedir. Deyim, bir hedef veya gaye uğruna hayatını vermek anlamına gelmektedir.

Çıkup dağlar başına oldı ebsem
Tutulup dileri kaldılar ebkem (M. 24/535)

Kanunî Sultan Süleyman’ın, Nahçıvan Seferinin anlatıldığı kısımdan olan yukarıdaki beyitte Eyyûbî, insanların dağlara kaçıp konuşamaz durumda olduğunu ve sessiz sedasız kaldıklarını “dili tutulmak” deyimini kullanarak ifade etmiştir. Dili tutulmak, korku, heyecan ve sevinç durumlarında insanın bir şey diyememe hâlidir.

Eyyûbî, mübalağa sanatını kullanarak padişah askerlerinin üzüntü, ağlayış ve iniltilerinin gökyüzüne kadar vardığını “göklere çıkmak” deyimiyile ifade eder:

Sorarsan ‘asker-i şâhun gamını
Göge çıkardı âh-ı mâtemini (M. 24/540)

Yine her tarafa yayılmak ve dünyayı tutmak gibi anlamlara gelecek şekilde “cihânı tutmak” deyimini kullanılır. Eyyûbî, teşbih ve mübalağa sanatları yoluyla yıldızların gökyüzüne yayılıp göğü süslediği gibi Kanunî Sultan Süleyman’ın yaptırdığı eserlerin de dünyaya yayılıp yeryüzünü tezyin ettiğini belirtir.

Anun hayrâtı dutmuşdur cihânı
Niçe zeyn itmiş encüm-i asmânı (M. 32/734)

Bu kısımdan itibaren Menâkıb-ı Sultan Süleyman'da geçen mısralar verilerek deyimler örneklendirilmiştir.

Ağzı açık kalmak: Çok şaşırarak, şaşakalmak hayrette kalmak vaziyetidir.

Agız açmış kalurdu teşne hayrân (M. 9/213)

Asker çekmek (sevk etmek): Düşmanın olduğu yere asker göndermek.

Şu denlü çekdi 'asker nûr-ı Yezdân (M. 23/508)

Bahane tutmak (veya bulmak): Bir şeyi yapmak veya yapmamak için sebep bulmak.

Didi tiz emrûme dutma bahâne (M. 53/1156)

Başını taşlamak (veya ağırtmak): Birinin uzun uzun konuşmasından veya bir işin uzun sürmesinden dolayı insanı yorması.

Cihân irgâdının başını taşlar (M. 40/884)

Bel bağlamak: Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek.

Niçe hayrâta bel bağladı ol Hân (M. 28/669)

Bezl etmek (Bağış yapmak): Maddi yönden yardım etmek.

Safâlar sürdi ve bezl itdi çok mâl (M. 60/1395)

Cân bulmak: Canlanmak, hayat bulmak.

Sıtanbul ehli buldı tâze cânı (M. 58/1290)

Cân kulağı tutmak (Cân kulağıyla dinlemek): Çok dikkatli bir şekilde karşıdakini dinlemek.

Dutarsan cân kulagın ey birâder (M. 33/740)

Cân(ını) vermek: Ruhunu feda eder derecede bir şeyi çok arzu etmek.

Anunçün cân virürler her sözine (M. 28/652)

Cânına minnet (olmak): Beklenilmeyen iyi bir vaziyetle karşılaşıldığında duyulan sevinci anlatmak için söylenen bir söz.

Ne hizmet cümleñün cânına minnet (M. 48/1034)

Cihânı tutmak: Dünyanın her tarafına yayılmak.

Lisânun meyvesi tutdı cihânı (M. 26/615)

Dest-gîr (Elinden tutmak): Yardım etmek, bulunduğu kötü durumdan kurtarmak.

Güneh-kâr ümmetinün dest-gîri (M. 5/131)

Dil uzatmak: Bir kimse veya bir şey hakkında iler geri konuşmak veya kötü söz söylemek.

Kimüm ben kim uzadam dil kelâma (M. 61/1416)

Dilden düşürmemek: Sürekli olarak birini veya bir şeyden sık sık bahsetmek, devamlı anmak.

Düşürmez kimse dilden pâdişâhı (M. 25/557)

El uran (El atamak): Bir işe başlamak, teşebbüste bulunmak.

Sözün bünyâdına el uran üstâd (M. 31/715)

El üşürmek (El atmak): Yardımda bulunmak, ilgilenmek.

El üşürdi ana merdi civânlar (M. 53/1172)

Eli (Elinin) altında olmak (veya bulunmak): Bir şey buyruğunda olmak, istediği zaman o şeye rahatlıkla ulaşacak durumda olmak.

Eli altında olan cümle neccâr (M. 46/987)

Elinden almak (veya tutmak): Yardım etmek, destek olmak.

Elümüz alıp itdi bize ihsân (M. 41/913)

Emek çekmek: Bir işte çok çalışıp yorulmak.

Çekilmişken emekler çok belâlar (M. 42/931)

Feth eyledi: Bir yeri veya ülkeyi savaşarak almak.

Varup feth eyledi bunları Sultan (M. 22/488)

Gâlip olmak (veya gelmek): Yenmek, üstün gelmek, galip gelmek.

Ana gâlip olıbdur şimdi bu hak (M. 6/155)

Gam çekmek: Olumsuz bir şeyden dolayı tasalanmak, kederlenmek, kaygılanmak.

Agâya didiler siz çekmenüz gam (M. 53/1174)

Gayret çekmek (veya göstermek): Bir şeyin olması için çok çaba sarf etmek.

Hele aldırma çok çekdi gayret (M. 51/1117)

Göğüs (veya göğsünü) germek: Bir güçlüğü karşı koymak, dayanmak.

Göğüs germiş ike ehl-i cihâna (M. 39/832)

Gönül bağlanmak: Yürekten, samimi bir şekilde severek bağlı olmak.

Dil ü cândan gönül bağla bu işe (M. 45/974)

Gönül yapmak: Bir kimsenin kırgınlığını gidermek için bir sözle veya bir davranışla mutlu etmek, memnun etmek, sevindirmek.

Gönül yapmaktır ‘âdet tâ selefden (M. 51/1118)

Gönül yıkmak: Birisinin balbini kıracak davranışta bulunmak, gücendirmek.

Gönül yıkmak ‘aceb mi nâ-halefden (M. 51/1118)

Göz açtırmamak: Başka bir iş yapmasına vakit veya fırsat vermemek.

Göz açdırmazdı bârân-ı şavâyık (M. 49/1048)

Gözü (veya gözleri) kör olmak: Hayır ile şerri göremeyecek durumda olmak, hiçbir şeyi görememe veya başına gelecek musibeti görememek.

Kör olur gözlerüm bilmem neler var (M. 38/822)

Hâk ile yeksân etmek: Yapı, şehir vb. için temelinden yıkıp harap etmek, bütünüyle ortadan kaldırmak veya yerli bir olma durumu.

İdünüz mülkini hâk ile yeksân (M. 24/536)

Hakkını vermek: Birinin iş veya hizmet karşılığının gereğince verilmesi.

Vire hakkını hizmetler kılanun (M. 51/1130)

Hasaret olmak (Hüsrana uğramak): İstenilen neticenin elde edilmemesi sebebiyle çok üzülmek.

Hasâretler olup ser-cümle nâçar (M. 62/1481)

Hayran olmak (veya kalmak): Çok beğenmek.

Görüben olası ol demde hayrân (M. 50/1073)

Hizmet etmek: Çalışmak, iş görmek, birinin amaçlarını gerçekleştirmeği sağlamak.

İderler hizmet ile fahr her bâr (M. 48/1035)

Hükmü (bir şeye) geçmek: (O şeye) gücü yetmek, sözü geçmek.

Geçer hükmi anun ka'rı zemîne (M. 46/980)

İşin üstesinden gelmek: Zor olan bir işi başarılı bir şekilde sonuçlandırmak.

İşin üstüne hep cümle geleler (M. 49/1063)

Kadem basmak (Ayak basmak): Bir yere varmak, ulaşmak, erişmek.

Diyâr-ı Rum'a basdıkdâ kadem ol (M. 62/1475)

Kasavet çekmek: Üzülmek, tasalanmak, hüzünlenmek, sıkıntı çekmek.

Sıtanbul kavmi çekdiler kasâvet (M. 39/831)

Kıyâmet kopmak: Bir yer çok gürültü ve telaşeli bir vaziyet olması veya hali hazırdaki durumun kıyamet kopmuş gibi olması.

Kıyâmet kopdı sandı her Kızılbaş (M. 23/515)

Kulak tutmak: Dikkatle dinlemek.

Kulak dut sıdkile ahbâr-ı şâha (M. 29/701)

Kurban olmak: Bir gaye için canını düşünmeden feda etmek.

Olalum şâhımız yolına kurbân (M. 39/842)

Meydana çıkmak: Zahir bir şekilde görünmesi, ortaya çıkması.

Çıkar meydâna aksın cuy-bârun (M. 57/1259)

Nazar olmak (veya etmek): Bakmak. Manevi bir yolla kişinin terbiye edilmesi.

Ana oldı nazar va'llâhu a'lem (M. 62/1469)

Ocaklar dutmak (Yanıp tutuşmak): Elde etmediği bir şey için büyük üzüntü duymak.

İşe gelmeyene dutdı ocaklar (M. 53/1184)

Ortaya getirmek (Meydana getirmek): Olmasını sağlamak, oluşturmak, yapmak.

Getürdük ortaya bir hoş kitâbı (M. 61/1449)

Pişman olmak: İnsanın yaptığı bir işin olumsuz veya yanlış olmasından dolayı üzülmesi.

Peşîman oldı kaldı deng ü hayrân (M. 51/1116)

Revân olmak: Yola koyulmak, gitmek.

Oldı saf revân akub her câ (Tb. 1/1339)

Safa (veya safalar) sürmek: Rahat, sakin, sevinçli bir biçimde yaşamak.

Konup her birisi sürer safâlar (M. 35/783)

Seyran etmek (veya eymek): Gezmek, gezinmek, bakıp görmek.

Binâyı yirlü yirince itdi seyrân (M. 57/1269)

Söz tutmak: Söz dinlemek, itâat etmek.

Sözünü dut yüri câna berâber (M. 58/1322)

Tahtını yıkmak: Var olan bir devleti yok etmek.

Anun tahtını Sultân yine yıkdı (M. 23/510)

Tedbir etmek (veya almak): Her hangi bir işten dolayı hazırlanmak veya önlem almak.

Nice yıkdı idüp tedbîri insân (M. 43/935)

Teselli bulmak: Avunmak, ferahlanmak.

Her içdikce tesellîsin bulur cân (M. 58/1311)

Urdı olmak (Dolup taşmak): Olduğundan çok olması, çok kalabalık olması.

Olup etrâf-ı bennâ urdı bâzâr (M. 50/1088)

Yabana atmak: Kenara atı vermek, önem vermemek.

Anı dest-i kader atdı yabana (M. 39/832)

Yere çalmak: Şiddetle yer atmak, yere fırlatmak.

Yire çaldı gazabka hem-çü sâye (M. 23/516)

Yerini bulmak: Münasip olan, en uygun yerde olması.

Temel buldı yerin bâ-emr-i Yezdân (M. 49/1046)

Yerini tutmak: Bulun bir şeyin yerini alması, o şeyi aratması.

- Bir içim su yirini dutmaz mey (Tb. 1/1335)
- Yerli yerini bulması: Bir şeyin uygun, yakışır biçimde oturması.
- Binâ yerli yerin bulunca muhkem (M. 56/1242)
- Yiyip içmek: karın doyurmak, beslenmek.
- Yiyip içip kamû eşrâf u a'yân (M. 42/926)
- Yüz çevirmek: (Bir kimseye veya şeye) karşı gösterilen ilgiyi kesmek.
- Bulardan yüz çevirdi çün ki kaçdı (M. 23/520)
- Yüz urmak (vurmak): Başvurmak, müracaat etmek.
- Urup yüz ayagâ der ki karındaş (M. 54/1209)
- Yüz vermek: (Bir kimse veya şeye) yakınlık, ilgi göstermek.
- Onu koyup kaçarlar cümle dübdüz (M. 23/499)
- Yüzü suyuna: Yüzü suyu hürmetine veya onun yüksek hatırı için.
- Anun yüzi suyına yâ ilâhî (M. 61/1427)
- Zahmet çekmek: Sıkıntıya uğramak, zorluklarla karşılaşmak.
- Hazâyin harc olup çekildi zahmet (M. 37/811)
- Zebûnu olmak: Hayran olmak veya çok beğenmek.
- Ki kûh u deşt anun olmuş zebûnı (M. 46/979)
- Ziyâfet eylemek (veya vermek): Misafirleri yemekli ağırlamak.
- Ziyâfet eyler anda hâs u 'âmı (M. 35/782)
- Zuhur etmek: Meydana çıkmak, belirlenmek, görünmek.
- Muhabbetdür zühûr itdi revânı (M. 58/1290)

SONUÇ

Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman'ında yer alan atasözleri ve deyimler üzerine yapılan incelemede 75 deyim ve 5 atasözü tespit edilmiştir. Eserde atasözleri tekrar edilmezken bazı deyimler birden fazla yerde kullanılmıştır. Eserde çokça deyim ve atasözü geçmekte olup bu da Arapça ve Farsça etkisinde olan Türkçenin dil özelliklerini ve gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Bazı atasözleri ve deyimlerde Arapça ve Farsça kelimeler kullanıldığı, bazılarının ise herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Yani Menâkıb-ı Sultan Süleyman'da yer alan deyim ve atasözlerin çoğu şekillerini koruyarak günümüzde kullanılmaktadır. Eyyûbî, eserinde deyim ve atasözlerini ustalıklı kullanarak hem halk kültürüne hem de halk diline olan vukûfiyetini göstermektedir.

O, şiirlerinde deyim ve atasözlerini etkili bir biçimde kullanmış ve yaşadığı dönemin dil özelliklerini anlaşılır bir şekilde yansıtmıştır.

KAYNAKLAR

Akkuş, M. (1991). Eyyûbî Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Padişâh-nâme). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1984). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anhegger, R. (1949). İstanbul Su Yollarının İnşasına Aid Bir Kaynak: Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman'ı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Yayınları.

Babinger, F. (1992). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri. C. Üçok (Çev). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bursalı Mehmed Tâhir. (1975). Osmanlı Müellifleri. 3. Cilt., hzl. İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, (1967), Tarama Sözlüğü I-II-III-IV-V-VI-VII. Türk Dil Kurumu Yayınları, Anka